

Bijlage 14: Observeren

Inleiding

Observeren als onderzoeksmethode is nuttig bij het centraal stellen van de onderwijs- en opvoedingsbehoeften van de leerling en ondersteuningsbehoeften van zijn ouders en leerkracht(en). Observatie kan informatie opleveren over het ontstaan en/of in stand houden van probleemgedrag. Daarnaast kan informatie verkregen worden over een mogelijke aanpak. Toch dient gewaarschuwd voor een overschatting van de representativiteit van het geobserveerde gedrag.

Observeren lijkt eenvoudig, toch blijkt het in de praktijk iets gecompliceerder. Het is een onderzoekstechniek die door ervaring verworven wordt.

In dit deel omschrijven we:

1. wat observeren is;
2. waarom we observeren;
3. hoe dat het beste kan aangepakt worden;
4. welke competenties noodzakelijk zijn;
5. de soorten observaties;
6. de observatiemethodieken;
7. de valkuilen bij observatie;
8. de voorbereiding;
9. criteria van observatie;
10. wat we observeren;
11. hoe de observatiegegevens kunnen vastgelegd worden;
12. observatiegegevens interpreteren;
13. het rapportageverslag.

1. Wat is observeren?

Wanneer een leerling (probleem)gedrag of moeilijk te begrijpen gedrag vertoont, is het belangrijk om goed te kijken:

- ▶ wat nu precies dat probleemgedrag inhoudt;
- ▶ bij wie het voorkomt;
- ▶ op welk tijdstip;
- ▶ hoe vaak het gedrag voorkomt;
- ▶ wat voorafgaat aan het probleemgedrag;
- ▶ wat volgt op het probleemgedrag.

Observeren wordt gedefinieerd als het systematisch en doelgericht waarnemen en registreren van gedragingen, gebeurtenissen en interacties. Observeren in de onderwijsleersituatie vraagt net zoveel precisie als het testen en toetsen van leerlingen. Dit betekent dat een grondige voorbereiding, zorgvuldige verzameling en interpretatie van de gegevens en een nabespreking van deze informatie noodzakelijk zijn¹.

Observeren gebeurt:

- ▶ systematisch: dit betekent dat op voorhand de wijze waarop informatie verzameld wordt, wordt vastgelegd;
- ▶ doelgericht: de observatie dient een duidelijk omschreven doel, waarbij is afgesproken hoe dat doel te bereiken.

Wil men conclusies kunnen trekken uit de observatiegegevens, dan betekent dit dat deze gegevens een zo zuiver en objectief mogelijke weergave van de werkelijkheid behoren te zijn. De observator beschrijft wat waargenomen werd het best in concrete gedragstermen. Het gaat om het registreren van feiten, van aantallen (frequentie, duur) van bepaald gedrag en niet om subjectieve duidingen.

Bijvoorbeeld: 'Hans is zenuwachtig' wordt 'Hans wiebelt voortdurend op zijn stoel' of 'Indien Hans wordt aangeduid om te antwoorden voor de klas, friemelt hij voortdurend aan zijn mouwen.'

2. Waarom observeren?

Observeren gebeurt met een bepaald doel voor ogen.

Bijvoorbeeld:

- ▶ Je wil te weten komen waarom Melanie zo vaak ruzie heeft op de speelplaats.
- ▶ Je wil te weten komen hoe Wolf tot een bepaalde oplossing komt bij wiskunde.
- ▶ Je wil weten hoe vaak Michiel zijn huistaak vergeet te maken.
- ▶ Je wil weten wanneer Aicha minder aandachtig is in de les.
- ▶ ...

Observeren is een hulpmiddel:

- ▶ om iemand beter te leren kennen;

¹ Pameijer, N., Van Beukering, T., Schulpen Y., & Van de Veire H. *Handelingsgericht werken op school. Samen met leerkracht, ouders en kind aan de slag*, Acco, Leuven, 2007, blz. 118

- ▶ om een bepaalde problematiek verder te onderzoeken en zo de achtergrond van gedrag te duiden;
- ▶ bij vraagverheldering;
- ▶ om je eigen handelen te toetsen.
- ▶ ...

3. Hoe observeren?

Afhankelijk van het doel van observatie, kunnen één of meer manieren om te observeren gehanteerd worden. De zintuigen zijn het belangrijkste middel.

- ▶ Kijken: omdat niet-verbaal gedrag een belangrijk aspect is in de communicatie, gebeurt observeren vooral door te kijken. Welke lichaamstaal gebruikt de leerling, welke handelingen, welke reacties...? De observator houdt daarbij in gedachte dat hij alert blijft voor het feit dat er over het algemeen minder gereageerd wordt op vertrouwde prikkels. Gericht kijken² houdt in dat je elk aspect van wat geobserveerd wordt bekijkt, ook al valt er in eerste instantie niets op.
- ▶ Luisteren: er wordt geluisterd naar wat iemand zegt, maar ook hoe iemand iets zegt en de overeenstemming tussen lichaamstaal en inhoud van de boodschap.
- ▶ Voelen: binnen de onderwijsleersituatie behoort het letterlijk voelen niet zo dadelijk tot de mogelijkheden voor observatie. Wel kan het zelfgevoel geregistreerd worden om na te gaan wat de ander teweeg brengt bij de observator. Dit is per definitie niet objectief, maar kan wel een bijdrage leveren.

Belangrijk is dat er kan nagevraagd worden wat iemand bedoelt of denkt. Op die manier wordt getoetst wat men ziet, hoort of voelt. Toetsen kan enkel indien de leerling tot zelfreflectie in staat is.

4. Soorten observatie

Observatie wordt grosso modo ingedeeld in twee hoofdvormen: open observatie en gerichte observatie. Afhankelijk van de literatuur spreekt men ook van gestructureerde versus ongestructureerde observatie of spontane observatie. In dit kader maken wij een onderscheid tussen participerende en niet-participerende observatie, spontane observatie, systematische observatie en gestructureerde observatie.

² De Bil P., *Observeren, registreren, rapporteren en interpreteren*, Nelissen, Soest, 2005, blz. 22

4.1 Participerende observatie

Indien de observator zelf als persoon betrokken is binnen de context van de observatie, spreekt men over participerende observatie.

Bijvoorbeeld: nagaan hoeveel contact een autistische leerling kan maken en hoe lang hij dat contact weet vast te houden. Hiervoor kan een gesprekje gevoerd worden met dit kind of een spelletje met hem spelen en hem ondertussen observeren.

Bijvoorbeeld: Omdat het niet duidelijk is hoe Jeroen zijn wiskunde-oefeningen oplost, wordt hem gevraagd om de oefeningen luidop te doen. Door te luisteren en te observeren kan zijn denkproces en zijn oplossingsstrategie duidelijk worden.

Een nadeel van deze vorm van observatie is dat de observator invloed kan uitoefenen op het gedrag van de leerling.

4.2 Niet-participerende observatie

Bij een niet-participerende observatie maakt de observator geen deel uit van de situatie. Hij staat buiten de situatie waarin geobserveerd wordt, door bijvoorbeeld onopvallend aanwezig te zijn in de klas, eventueel achter een one-way-screen³.

Hieronder worden de verschillen tussen participerende en niet-participerende observatie voorgesteld in een schema⁴:

Participerend	Niet-participerend
Vooraf kwalitatief	Kwantitatief
Registratie indirect (achteraf) en direct (films en audio)	Direct
Meer interpretatief	Streven naar objectiviteit
Meestal één observator	Meerdere observatoren
Beschrijvend	Beschrijvend en toetsend
Onderzoeker en observator vaak dezelfde persoon	Observatoren en onderzoeker verschillende personen
Vraagstelling en design flexibel	Vraagstelling en design liggen vast
Observatieduur ongepland	Observatieduur gepland en beperkt
Meerdere plaatsen van observatie	Een of twee plaatsen van observatie

4.3 Waarnemen, spontane of dagelijkse observatie

Tijdens alledaagse activiteiten observeert de klasleerkracht voortdurend het gedrag en de prestaties van de leerlingen. Bepaalde prestaties of gedrag kunnen daarbij opvallen. De leerkracht reageert op de situatie in het kader van het reguliere klasgebeuren en observeert of hiermee het probleem onder controle of

³ Een one-way-screen is een spiegelruit waarbij de observator het kind kan observeren terwijl het kind de observator niet ziet.

⁴ Goossens F., *Gedrag onder de loep, Methodisch observeren in theorie en praktijk*, Coutinho, Bussum, 2008, blz. 117

opgelost is. Elementen, die belangrijk zijn voor de opvolging van elke leerling, kunnen kort genoteerd worden. Hierbij gaat het niet enkel om opvallende of ongewenste eigenschappen en vaardigheden. Het is ook belangrijk om te noteren wanneer een leerling op een gewenste wijze functioneert.

4.4 Ongestructureerde of open observatie

In het kader van de opvolging van leerlingen gebruiken veel scholen observatie-instrumenten⁵. Het gedrag van de leerling wordt in zijn algemeenheid bekeken. In dit kader spreekt men ook van een ongestructureerde of open observatie. Bij deze vorm van observatie is bekend welke situaties, wanneer, hoe lang geobserveerd wordt en met welk doel dit gebeurt, maar de inhoud van de observatie staat niet (volledig) vast.

Omdat gecombineerd lesgeven en systematisch observeren moeilijk samengaan, kunnen hierbij een zorgleerkracht of andere leerkrachten ingeschakeld worden. In de fase van de brede basiszorg is het zinvol om de klasleerkracht te laten observeren.

4.5 Gestructureerde of gesloten observatie

In sommige situaties is het nodig om bijkomende informatie te verzamelen om de onderwijs- en opvoedingsbehoeften zo goed mogelijk in kaart te brengen. Indien een observatie gebeurt met een bepaald doel voor ogen, is er sprake van een gestructureerde of gesloten observatie.

Hierbij staat vooraf vast welke categorieën van gedrag in de observatie moeten worden meegenomen. Al het andere gedrag wordt genegeerd. Het doelgedrag wordt duidelijk omschreven. Best wordt het aantal categorieën doelgedrag beperkt.

4.6 Zelfobservatie

Deze vorm van observatie kan pas wanneer de leerling in staat is om zichzelf van op een afstand te bekijken. Dit wordt ook wel 'helicopterview'⁶ genoemd. Zelfobservatie kan ook door de observator zelf gebeuren, waarbij hij zichzelf in interactie tot de leerling in gedachten bekijkt en nagaat waarom hij zus of zo reageerde en wat hiervan de gevolgen zijn. De beperking bij zelfobservatie is dat degene die aan zelfobservatie doet, zowel zichzelf als zijn handelingen anders kan beoordelen dan de observaties die anderen van hem doen.

5. Competenties voor observatie

■ Luisteren

Dit betekent belangstelling tonen, de leerling de ruimte geven zijn verhaal te doen, laten merken dat je luistert door vragen te stellen, feedback te geven, te hummen,

⁵ Bijvoorbeeld in het kader van het leerlingvolgsysteem

⁶ De Bil P., *Observeren, registreren, rapporteren en interpreteren*, Nelissen, Soest, 2005, blz. 14

te knikken... zonder onmiddellijk te interpreteren of reageren. Dit betekent zelf zwijgen, maar ook luisteren naar wat er misschien niet gezegd wordt.

■ Empathie en inlevingsvermogen

De observator moet zich kunnen inleven in de persoon die hij observeert. Dit betekent dat hij moet kunnen openstaan voor de ander. Dit kan enkel wanneer de observator het vertrouwen van de ander wekt.

■ Afstand bewaren

Een professionele afstand is nodig om goed te kunnen observeren en een oordeel te vormen. De eigen ervaringen mogen de observatie niet kleuren, omdat dan het gedrag van de ander minder scherp waargenomen wordt.

■ Mondelinge vaardigheden

Bij participerende observatie is de kwaliteit van de communicatie tussen observator en leerling erg belangrijk. De observator tracht via communicatie het vertrouwen te winnen.

■ Schriftelijke vaardigheden

Omdat er meerdere leden van een schoolteam betrokken zijn bij leerlingen worden observaties meestal verwerkt in een verslag. Dit moet voor iedereen begrijpbaar zijn.

Door veel te observeren wordt deze techniek eigen gemaakt. Het betekent bewust kijken, luisteren... Een groot gevaar bij observeren is om meteen te oordelen. De dingen zijn soms anders dan ze op het eerste zicht lijken.

6. Observatiemethodieken⁷

Om een representatief beeld te krijgen van het gedrag van de leerling zijn een aantal observaties noodzakelijk in verschillende situaties. Bij observatie zijn een aantal technieken om observaties te kwantificeren en zo objectief mogelijk te presenteren.

6.1 Kwalitatieve observatie

Bij een kwalitatieve observatie wordt de inhoud van het gedrag weergegeven⁸. Eveneens worden alle nuances van het gedrag aangegeven. Deze vorm wordt bijvoorbeeld gebruikt bij een onderzoek naar rekenvaardigheden of het niveau van spelgedrag.

Er zijn verschillende methodes om gedrag in kaart te brengen:

⁷ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Observatie>

⁸ Jason D., *Observeren in de basisschool, Speciaal onderwijs en zorgverbreding*, H/B-uitgevers Baarn, 2000, blz. 22

■ Beschrijvende observatie

Via deze observatie wordt alles wat gezien wordt, beschreven. Het voordeel hiervan is dat er een compleet beeld ontstaat van wat gebeurt. Interacties en details kunnen hierbij goed gemeten worden. Een nadeel is dat er maar gedurende een relatief korte periode metingen kunnen worden verricht. Een voorbeeld hiervan is de logboekmethode⁹. Deze methode wordt vaak gebruikt bij een open observatie. In de afgesproken situaties worden de voorvallen en uitspraken genoteerd en de relatie daartussen. Best gebeurt dit in trefwoorden, bij een latere gelegenheid wordt het geheel dan verder uitgewerkt en beschreven.

Kenmerkend voor deze methode is de toevoeging van eigen overwegingen en interpretaties.

■ Codeersysteem

Dit is een schematische tekening waarmee processen op een duidelijke manier kunnen weergegeven worden. Wat gebeurt er en tussen wie of wat? Een nadeel van dit systeem is dat eerst de verschillende codes moeten geleerd worden.

■ Gebruik van het ABC-schema¹⁰

Er wordt niet enkel gelet op het gedrag van de leerling, maar ook op de context waarin dit gedrag zich stelt. Eveneens wordt geobserveerd welke factoren bij de leerling en/of in de context het gedrag uitlokken, dan wel in stand houden. Deze elementen geven informatie voor de latere aanpak. Hiervoor kan het ABC-schema gebruikt worden¹¹.

6.2 Kwantitatieve observatie

Met een kwantitatieve observatie wordt de frequentie en ernst van voorkomen van gedrag in een bepaalde periode of situatie geobjectiveerd. Enkel het aantal keer dat het omschreven gedrag voorkomt turven, is vaak onvoldoende, tenzij het weinig of frequent voorkomt. Door de frequentie van gedrag te bepalen kan geobjectiveerd worden wat als subjectief ervaren werd. Soms kan dit ertoe leiden dat men tot de conclusie komt dat het gedrag, vaak ongewenst gedrag, minder frequent voorkomt dan oorspronkelijk subjectief beleeft.

Er zijn verschillende methoden¹² om gedrag te meten:

■ Telmethode of turven

⁹ Jason D., *Observeren in de basisschool, Speciaal onderwijs en zorgverbreding*, H/B-uitgevers Baarn, 2000, blz. 20

¹⁰ Zie ook bijlage 15: Het ABC-schema

¹¹ Voor nog meer uitleg: Pameijer, N., Van Beukering, T., Schulpen Y., & Van de Veire H. *Handelingsgericht werken op school. Samen met leerkracht, ouders en kind aan de slag*, Acco, Leuven, 2007, blz. 121 en Pameijer N., & van Beukering T., *Handelingsgerichte diagnostiek. Een praktijkmodel voor diagnostiek en advisering bij onderwijsleerproblemen.*, Acco, Leuven, 2004, blz. 190

¹² <http://studenten.samenvattingen.com/documenten/show/8465492>

Elke keer wanneer welomschreven gedrag zich binnen een bepaalde periode voordoet, wordt geturfd. Deze methode wordt gebruikt indien het gedrag frequent voorkomt.

Bijvoorbeeld: Hoe vaak houdt David zich aan de regel om eerst zijn vinger op te steken voor hij antwoordt?

Wanneer tijd als uitgangspunt genomen wordt, wordt bijvoorbeeld om de twee minuten geobserveerd en genoteerd wat waargenomen wordt. Het gedrag tijdens die twee minuten wordt genegeerd. Indien er voldoende meetpunten zijn, kan een patroon in het gedrag ontdekt worden.

Het is eveneens mogelijk om na te gaan hoe vaak een bepaald gedrag voorkomt, door te noteren wanneer er sprake is van dit gedrag. Wanneer de frequentie van belang is, kan dit gebeuren op een tijdtabel.

■ Duurmethode

Hierbij wordt gemeten hoe lang het gedrag duurt. Deze methode wordt gebruikt bij weinig of onregelmatig voorkomend gedrag.

Bijvoorbeeld: Hoe lang kan Fatima zich concentreren op haar rekentaak?

■ Ratio-methode of de relatieve frequentie

Het aantal keer dat het gedrag voorkomt wordt gedeeld door het aantal keer dat het gedrag wordt geobserveerd.

Bijvoorbeeld: leren gehoorzamen: het aantal keer dat er wordt gehoorzaamd wordt gedeeld door het aantal verzoeken.

Bijvoorbeeld: een leerling krijgt extra ondersteuning voor het toepassen van de regel van open/gesloten lettergreep. Hij krijgt op zijn dictee een cijfer waarbij enkel gelet wordt op die woorden waarbij hij de regel dient toe te passen.

■ Gebruik van beoordelingsschalen

Dit zijn vragenlijsten of beoordelingsschalen waarbij aan gedragsomschrijvingen waardeoordelen in de vorm van cijfers gekoppeld zijn. Het voordeel is dat bepaald kan worden hoeveel een bepaalde factor aanwezig is. Het nadeel is dat ze erg subjectief ingevuld worden omdat het over de eigen beleving van de situatie gaat.

Deze keuzemogelijkheden kunnen gecombineerd voorkomen. Elke combinatie heeft zijn eigen mogelijkheden en beperkingen¹³.

¹³ Jason D., *Observeren in de basisschool, Speciaal onderwijs en zorgverbreding*, H/B-uitgevers Baarn, 2000, blz. 23

7. Valkuilen bij observatie

Observeren houdt een aantal valkuilen in. Er zijn drie groepen factoren die de observatie beïnvloeden:

- ▶ De fysiologische toestand van de observator: lichamelijke vermoeidheid is niet bepaald bevorderlijk voor het functioneren in het algemeen. Deze vermoeidheid kan observatie van gedrag beïnvloeden.
- ▶ De psychologische achtergrond van de observator:
 - ervaring
 - aandacht
 - instelling
 - referentiekader
 - behoefte
- ▶ De eigenschappen van hetgeen waargenomen werd in relatie tot de observator. Dat wat voor de eigen behoeftes belangrijk is, bepaalt in hoge mate hoe iemand tegen de dingen aankijkt. Niet iedereen beschouwt de wereld vanuit hetzelfde perspectief. Er zijn een drietal elementen die de waarneming en daardoor de observatie per persoon doen verschillen:
 - **Eerste indruk**
Een eerste indruk is erg bepalend. Men vormt zich razendsnel een beeld van hoe men denkt dat de ander zal zijn. Dit heeft tot gevolg dat nauwelijks nog dingen die het tegendeel bewijzen gezien worden. Bij een professionele observatie is die eerste indruk ernstig te nemen, maar de observator traint zich ook om vervolgens verder te blijven observeren. Op deze wijze wordt het beeld van de leerling bijgesteld en completer.
 - **Halo-effect en horn-effect**
Op basis van een indruk die een leerling maakt, worden hem bepaalde eigenschappen toegedicht (halo-effect). Zo wordt een aangename leerling, intelligenter ingeschat dan een minder aangename leerling. Horn-effect is het omgekeerde effect. Wanneer een leerling een zwakke taalvaardigheid heeft, worden zijn andere capaciteiten ook als zwak ingeschat. Door het halo- en horn-effect wordt gemakkelijk gedacht in stereotypieën, vooroordelen...
 - **Selffulfilling prophecy**
Datgene wat verwacht wordt, gebeurt ook omdat men ernaar handelt. Men heeft de neiging anderen te behandelen zoals men denkt dat ze zijn.

Bijvoorbeeld: de leerlingen waarvan een leerkracht verwacht dat ze zwak zullen presteren, zullen uiteindelijk ook zwak gaan presteren.

De geobserveerde kan zich bewust¹⁴ zijn van het feit dat hij wordt geobserveerd. Dit kan leiden tot reactief gedrag. Vooral aan het begin van de observatie kan dit erg meespelen. Het kan daardoor soms aangewezen zijn om de leerling te informeren over de reden van het onderzoek. Op die manier wordt er een verstandhouding met de leerling bewerkstelligd.

Om na te gaan of er sprake is van reactief gedrag kunnen verschillende observatiemomenten met elkaar vergeleken worden. Om zo veel mogelijk te vermijden dat reactief gedrag meespeelt in de observatiegegevens kan de eerste periode van observatie (bijvoorbeeld 5') beschouwd worden als gewenningstijd en wordt deze informatie best niet opgenomen in de observatie.

8. De voorbereiding van een observatie

Een gerichte observatie is een geplande activiteit en vraagt een goede voorbereiding.

Op voorhand wordt bewust afstand genomen en wordt bepaald:

- ▶ met welk doel of waarom er wordt geobserveerd. Dit doel wordt omgezet in een concrete vraagstelling, waarbij gebruik van deelvragen ondersteunend werkt (wat wil ik te weten komen?);
- ▶ op welk soort gedrag wordt gelet. Deze vraagstelling wordt geanalyseerd in concrete gedragingen. Dit is altijd veel moeilijker dan op het eerste gezicht lijkt.

Bijvoorbeeld: 'Mohamed gedraagt zich depressief' is een interpretatie. Beter wordt dit geformuleerd in 'hoeveel contact heeft hij met zijn medeleerlingen?', 'hoeveel tijd brengt hij alleen door?', 'zoekt hij contact met zijn medeleerlingen?', 'hoelang loopt hij met een terneergedrukt gezicht rond?';

- ▶ via welke systematiek de nodige gegevens verzameld worden (Hoe wil ik die gegevens verzamelen?);
- ▶ in welke situatie(s) geobserveerd wordt;
- ▶ wie de meest geschikte persoon is om te observeren? Wordt een camera¹⁵ gebruikt?

Pas na het verzamelen van de gegevens worden hieraan conclusies verbonden. Op die manier wordt voorkomen dat eigen vooroordelen door de observatie

¹⁴ Goossens F., *Gedrag onder de loep. Methodisch observeren in theorie en praktijk*, Coutinho, Bussum, 2008, blz. 94

¹⁵ Aan het gebruik van een camera zijn zowel voor- als nadelen verbonden. *Observeren in de basisschool*, blz. 19

bevestigd worden. Indien de observator zelf betrokken is, is dit een extra moeilijke opgave.

9. Criteria van observatie

Om te voorkomen dat valkuilen de observatie beïnvloeden, dient de observatie aan een aantal criteria¹⁶ te voldoen:

- ▶ **Validiteit**

Dit wil zeggen dat wat geobserveerd wordt, hetzelfde is als wat vanuit een vooraf gestelde vraag bedoeld werd.

Bijvoorbeeld: wanneer je het niveau van samenspel van kleuters wil leren kennen, dien je te observeren in situaties waarin dit gedrag spontaan naar voor komt, zoals bij vrij spel.

- ▶ **Betrouwbaarheid**

Hiermee wordt bedoeld dat de observatie steeds dezelfde informatie oplevert, ongeacht wie observeert. Ook dient de gehele observatie een consistent geheel te vormen. Dit wil zeggen dat de observator zich blijft houden aan de vooraf afgesproken methode en werkwijze.

10. Wat observeren?

In elke school doen zich regelmatig situaties voor waarin observatie zinvol is. Omdat het menselijk handelen deels bepaald wordt door de context en door de wijze waarop de persoon zijn omgeving waarneemt, worden ook contextfactoren geobserveerd. Gedrag speelt zich immers af in interacties en in een context, wordt bepaald door die interacties en die context en krijgt van hieruit betekenis.

- ▶ **Duur**

Duur van gedrag kan in tijd vastgelegd worden.

Bijvoorbeeld: gedurende een observatietijd van 20 minuten was Antoon 3 maal niet aan het opletten in het totaal gedurende 12 minuten. Dit betekent dat de duur van het gedrag ('het niet aan het opletten zijn') 12' is.

- ▶ **Latentie**

Dit is de tijd die verstrijkt tussen een bepaalde gebeurtenis en het begin van doelgedrag.

Bijvoorbeeld: indien de klassikale opdracht gegeven wordt om het werkboek te nemen en aan een oefening te beginnen. 'Hoe lang duurt het eer Lawrence effectief zelfstandig aan zijn werk begint?'

¹⁶ Jason D., *Observeren in de basisschool, Speciaal onderwijs en zorgverbreding*, H/B-uitgevers Baarn, 2000, blz. 14

▶ **Frequentie van het voorkomen van gedrag**

Het is erg belangrijk om de relatieve frequentie¹⁷ aan te geven.

Bijvoorbeeld: deze leerling heeft op vijf van de acht speeltijden (2 dagen) ruzie gemaakt met zijn klasgenoten. Dit geeft een ander beeld dan wanneer hij vijf keer ruzie gemaakt heeft in achttien speeltijden of één week.

▶ **Intensiteit**

Ook de intensiteit¹⁸ van het gedrag is belangrijk. Hierbij gaat het over een veel subjectievere inschatting van het doelgedrag. Bij deze vorm van observatie kan gebruik gemaakt worden van bestaande ordeningsschalen¹⁹, waarbij aangeduid wordt op welk niveau de leerling functioneert.

11. Observatiegegevens vastleggen

Observatiegegevens kunnen op verschillende wijzen²⁰ vastgelegd worden. Dit kan o.a. door:

- ▶ vastleggen op video of digitale beeld dragers
- ▶ pen-en-papiermethode
- ▶ audiorecorder
- ▶ computer²¹

12. Interpreteren

Belangrijke aandachtspunten bij het interpreteren van observatiegegevens:

- ▶ Trek enkel conclusies die aantoonbaar zijn.
- ▶ Meet het gedrag en vermeld aantallen. Hiermee worden subjectieve begrippen zoals 'vaak', 'soms', 'weinig' vermeden.
- ▶ Blijf concreet gedrag beschrijven.
- ▶ Geef niet te snel een verklaring voor het gedrag, zoek naar alternatieve verklaringen.
- ▶ Duidelijk aangeven wanneer het om eigen ideeën, mening of indruk gaat.
- ▶ Ga na of eigen ervaringen van invloed kunnen zijn op de waarneming.

Om het onderscheid te maken tussen observaties en interpretaties is volgende zin een hulpmiddel: 'Ik heb gezien dat... (= observatie) en deze vermoedens... heb ik daarbij (= interpretatie).

¹⁷ Goossens F., *Gedrag onder de loep. Methodisch observeren in theorie en praktijk*, Coutinho, Bussum, 2008, blz. 46

¹⁸ Goossens F., *Gedrag onder de loep. Methodisch observeren in theorie en praktijk*, Coutinho, Bussum, 2008, blz. 65

¹⁹ Bijvoorbeeld de Vineland, sociale redzaamheidsschalen, Aseba-instrumentarium...

²⁰ Goossens F., *Gedrag onder de loep. Methodisch observeren in theorie en praktijk*, Coutinho, Bussum, 2008, blz. 59

²¹ Bijvoorbeeld digitale kindvolgsystemen

Bijvoorbeeld:

Khalid eet vier boterhammen (observatie) - Khalid heeft honger (interpretatie).

De interpretaties²² die gemaakt worden naar aanleiding van een observatie, dienen transparant te zijn met een taalgebruik dat vrij is van suggestie. Begrippen als 'vaak', 'soms', 'erg' moeten zo veel mogelijk vermeden worden en vervangen worden door concrete omschrijvingen.

13. Rapportageverslag

Rapportage kan mondeling of schriftelijk gebeuren, kan intern of extern zijn.

■ Mondelinge, interne rapportage

Onder mondelinge, interne rapportage vallen de informele gesprekken, besprekingen met het zorgteam, interne overlegmomenten en het MDO. Een voordeel van deze vorm van rapportage is het directe karakter. Eventuele onduidelijkheden kunnen onmiddellijk verhelderd worden. Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen feiten en belevingen.

■ Mondelinge, externe rapportage

Dit zijn de contacten die de observator heeft met andere betrokkenen, zoals ouders, CLB-medewerkers, externen... Deze contacten kunnen gepland of ongepland zijn. Bij ongeplande contacten is het belangrijk om na te gaan of het niet beter is om een afspraak te maken op een ander tijdstip. Het voordeel van deze rapportagevorm is dat ze ook direct is. Het nadeel is het subjectieve karakter. De woordkeuze wordt beïnvloed door de gesprekspartners.

■ Schriftelijke, interne rapportage

Hiertoe behoren de observatieschriften, leerlingvolgsysteem, rapportages van observaties en notulen van teambesprekingen. Het voordeel van schriftelijke rapportage is dat het is vastgelegd en steeds opnieuw gelezen kan worden. Vanaf het moment iets genoteerd wordt, wordt langer nagedacht over bewoordingen dan bij mondelinge rapportage. Dit vergroot de kans op een relevante, doelgerichte rapportage. Een nadeel is het definitieve karakter. Daarom is nadenken over hoe iets geformuleerd wordt erg belangrijk. Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen feiten en beleving.

■ Schriftelijke, externe rapportage

Dit zijn de verslagen en rapporten die schriftelijk overgemaakt worden aan andere instanties. Hierbij wordt goed nagedacht over de doelstelling van het rapport.

Volgende elementen worden beschreven in een observatieverslag:

²² De Bil P., *Observeren, registreren, rapporteren en interpreteren*, Nelissen, Soest 2005, blz. 78

- ▶ de geobserveerde situatie
- ▶ het doel van de informatieverzameling
- ▶ het concrete gedrag dat geobserveerd wordt
- ▶ de wijze van observatie: participierend - niet participierend, gestructureerd – niet gestructureerd
- ▶ samenvatting van het observatiemateriaal
- ▶ (eventuele) conclusies

Voorbeeld van een beschrijving van de geobserveerde situatie:

Tijdens het kringgesprek zit Valerie een halve minuut op haar stoeltje te draaien, ze kijkt 30" om zich heen. Dan begint ze aan haar buur te plukken (15"). Vervolgens weert de buur haar af door haar handen weg te duwen. Valerie begint te huilen.

Indien er sprake is van een patroon in dit gedrag, kan de conclusie in een eindrapport bijvoorbeeld zijn:

'Valerie werkt niet actief mee bij de kringgesprekken. Zij lijkt het verhaal niet te volgen. Ze lijkt aandacht te willen van andere kleuters en trekt de aandacht door op een ongewenste wijze lichamelijk contact te zoeken. Indien de andere kleuters haar dan afweren, begint ze te huilen. Hiermee lukt het haar om uiteindelijk de aandacht van de juf te trekken.'